

Forskningsöversikt

HS området, Vetenskapsrådet

Denna översikt är författad utifrån min position som forskare, lärare och prefekt på den Socialantropologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Det är en personlig betraktelse, men jag hoppas ändå kunna fånga upp generella tendenser inom ämnet social- och kulturanthropologi i Sverige och vidare internationellt. Ämnet finns representerat i Sverige på fem universitet, nämligen Uppsala (under beteckningen kulturanthropologi), Lund, Göteborg, Linköping och Stockholm. Tidigare fanns också en mindre avdelning vid Högskolan Dalarna. Internationellt har antropologi en vidare betydelse och i exempelvis USA innefattas förutom social/kulturanthropologi också fysisk antropologi, arkeologi och lingvistik i ämnet. I Sverige och de andra nordiska länderna är ämnet i huvudsak begränsat till den första riktningen, det vill säga social- och kulturanthropologi. För enkelhets skull kommer jag fortsättningsvis att använda termen ”antropologi” och då i denna mer begränsade betydelse.

1. Varför är humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning viktig?

Antropologin har vuxit ur mötet med det annorlunda och främmande och främst sysselsatt sig med frågor om hur vi kan förstå och förklara handlingar, trosföreställningar, sociala institutioner och försörjningssystem hos utom-europeiska folk. Det komparativa var en självklar utgångspunkt där det som uppfattades som primitivt och exotiskt ställdes mot det egna, förment civiliserade. Om denna jämförelse i ämnets tidiga fas (1800-talets social-evolutionism) utgick från västerlandet som måttstock och ideal kom antropologin snart att inta en så kallade kulturell relativistisk position och peka på att de studerade, främmande kulturerna också organiserades rationellt, förnuftigt och moraliskt. Här läggs också grunden för det antropologiska förhållningssättet som utgår från axiomet att det finns olika sätt att vara människa och att mänskliga samhällen kan organiseras på de mest upptänkliga sätt. Det handlar, för forskaren, om att försöka sätta sig in i den andres livsvärld och då främst genom långvarigt deltagande i vardagslivet hos det studerade folket eller samhället. I mötet och dialogen med det annorlunda skapas en kritisk, reflekterande blick som kan fånga upp kulturella mönster, sociala strukturer och maktförhållanden. Denna blick kan också vändas mot det egna samhällets värderingar, ekonomi och politik. I den bemärkelsen är antropologin bärare av en viktig kultur- och civilisationskritik. Genom att lyfta fram den mänskliga mångfalden ger antropologin konkreta exempel på hur samhällen kan organiseras på

alternativa sätt; exempelvis hur mer ekologiskt hållbara livsstilar eller mer jämlika genus och maktstrukturer kan se ut.

Antropologin och antropologisk forskning kan, med andra ord, sägas bidra med kunskap om samhällsliga förhållanden och kulturell variation i världen. Denna kunskapsproduktion kan tyckas överflödigt i en situation när media, internet och massturism tillhandahåller eller möjliggör snabbare och mer lättillgänglig information om sakernas tillstånd på avlägsna platser. TV-reportage i realtid, kanske från en krigsscen i Syrien eller Sudan, ger oss en ögonblicksbild full med information. För att förstå vad som verkligen händer på plats, vilka som strider, varför och hur det inverkar på lokalbefolknings liv, krävs dock mer ingående kunskap om den vidare samhällsliga och kulturella kontexten. Antropologin använder sig av etnografiska metoder med långa fältarbeten och djupintervjuer. Med sitt fokus på vardag och erfarenhet- vill jag påstå att den är speciellt lämpad för att ge en inblick i och en förståelse för människors livssituation; deras bekymmer, glädjeämnen, drömmar och förhoppningar. Med sådan kunskap har vi också möjlighet att förstå och förklara politiska ledarnas bevekelsegrunder och den sociala dynamiken i konflikter och specifika händelseförlopp som rullas upp i media. Antropologer är ofta försiktiga med att ge enkla förklaringar och tenderar att lyfta fram komplexiteten i ett specifikt fenomen.

Trots att en allt viktigare del av antropologisk forskning i Sverige bedrivs om det egna samhället ligger tyngdpunkten fortfarande på världen utanför Europa och USA. Forskningen om det egna samhället utgår också från en komparativ ansats och med teoretiska begrepp och frågeställningar som har utvecklats genom empirisk forskning i det globala syd. I detta skulle jag vilja hävda att antropologin har en särställning och skiljer sig markant från exempelvis sociologi och historia som i huvudsak tar sin utgångspunkt i en västerländsk erfarenhet. Imperativet att förstå något som är främmande gör att antropologen också när hon eller han gör fältarbete i det egna samhället intar en öppen och frågande attityd; ”vad är det som händer här?” Etnografiska metoder har en tydligt induktiv tendens: De bygger i hög grad på improvisation och forskarens lyhördhet och förmåga ”att fånga in det oväntade”¹

Sammanfattningsvis kan sägas att antropologins och antropologisk forsknings speciella bidrag ligger i att betona mångfalden i den mänskliga erfarenheten. Människan som social varelse är ytterst komplex och att beakta denna komplexitet är en nödvändighet i en samtid som alltmer avkräver snabba sanningar och enkla, svart-vita förklaringar. Byggandet

---

¹ Hannerz, Ulf (2011) *Café du Monde: Platser, Vägar och Människor i Världsvimlet*, Stockholm: Carlssons förlag.

av ett demokratiskt, rättvist samhälle är beroende av kritiska, reflekterande medborgare, vilket samhällsvetenskap och humaniora ytterst bidrar med.

2. Antropologisk forskning i Sverige: lägesbeskrivning, tendenser och rekommendationer.

I likhet med andra samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen har antropologin internationellt sett genomgått en mycket hög grad av specialisering under de senaste två-tre decennierna; nya subdiscipliner har vuxit fram runt teman som exempelvis marknad, social rörelser, miljö, risk, organisation, moral/etik, medicin, teknologi och policy. Därtill finns den tidigare regionala specialiseringen, så kallade Area Studies (exempelvis Afrika, Sydasiens, Mellanöstern, Latinamerika och det Cirkumpolära området). Den enskilda forskaren bör alltså profilera sig tematiskt och geografiskt. och hittar här områden eller inriktningar med egna tidskrifter, konferenser och nätverk. En konsekvens av denna specialisering är att ämnets kärna, dess studieobjekt, blir alltmer otydlig och att vissa forskare får en begränsad ämnesöverblick och inte heller deltar i den allmänna diskussionen om aktuell antropologisk teori och metod. Samtidigt innebär specialiseringen att nya kontaktytor och tvärvetenskapliga samarbeten skapas. Mycket av den nydanande forskningen inom antropologin sker också i gränssnittet med andra ämnen och forskningstraditioner, exempelvis med medicin, biologi, arkitektur, utbildning, media, miljö och STS forskning.

Antropologisk forskning i Sverige har en stark internationell prägel. Debatt och forskningsfront inom ämnet har en amerikansk slagsida. I USA – och i viss mån England - finns också de viktigaste forskningsmiljöerna, de ledande antropologiska tidskrifterna och förlagen. Merparten av svensk antropologisk forskning publiceras på engelska och under det senaste decenniet har det skett en betydande ökning av antalet forskare som regelbundet publicerar i ledande internationella tidskrifter och som deltar i internationella konferenser, inte minst de som organiseras årligen av American Anthropologists Association (AAA) samt den europeiska motsvarigheten, European Association of Social Anthropologists (EASA) . Flera svenska antropologer har också en framskjuten plats inom det internationella forskarsamhället. Nationellt har antropologisk forskning dock inte samma genomslag och antropologer är, med vissa undantag, relativt osynliga i samhällsdebatten. Detta kan jämföras med grannlandet Norge där antropologin har en mycket mer framskjuten plats i både forskarsamhället och samhällsdebatt. Sveriges antropologförbund (SANT) arbetar för att stärka antropologins ställning i Sverige och förbundet ordnar en årlig konferens som får en allt större betydelse. Research School for Swedish Anthropology (RESA) är ett nytt initiativ för att stärka den nationella forskarutbildningen och inledningsvis kommer de inblandade

institutionerna i Stockholm, Uppsala, Lund och Göteborg ordna en forskarkurs varje termin. RESA-kurserna kommer också att vara öppna för doktorander och yngre forskare från andra ämnen.

Antropologin i Sverige har gett ett viktigt bidrag till studiet av globaliseringsprocesser och vad en globaliserande värld innebär för människors tillhörighet och kultur. Jonathan Friedman, tidigare verksam i Lund, och Ulf Hannerz, verksam i Stockholm, har haft speciellt stort genomslag internationellt inom detta fält. Samtidigt som intresset har vaknat för transnationella processer har svensk antropologi fortsatt att utveckla en stark etnografisk tradition med ingående studier av enskilda folk eller samhällen. Anita Jacobsson Widding byggde under 80- och 90-talen upp en viktig forskningsmiljö i Uppsala om Afrika och på ett liknande sätt har Kaj Århem verkat för att Göteborg har utvecklats till en ledande plats för forskning om Latinamerika. Gudrun Dahl innehar en riktad professur inom Utvecklingsantropologi och på liknande sätt innehar antropologen Alf Hornborg en professur i Humanekologi. Vi ser idag ett tydligt avtryck i det stora intresset runt utvecklings- och miljöfrågor inom svensk antropologi. Några andra exempel på områden där antropologisk forskning i Sverige fått internationellt inflytande är riskforskning (Åsa Boholm, Göteborgs universitet), forskning om organisationer (Christina Garsten, Stockholms universitet), ”governance” (Steven Sampson, Lunds universitet), genus och sexualitet (Don Kulick, University of Chicago, tidigare Stockholms universitet) samt migration och konflikter (Marita Eastmond, Göteborgs universitet).²

Några tendenser som framstår som speciellt framträdande idag är en återgång till några av antropologins huvudområden, nämligen intresset för olikhet, frågor som rör moral och etik, människan som biologisk varelse och materialitet i dess olika former, exempelvis försörjning, produktion, mat och samhällets fysiska infrastruktur. En speciellt framträdande diskussion under de senaste åren rör den så kallade den ontologiska vändningen. I korthet rör frågorna grundläggande skillnader i hur människor uppfattar tillvaron. Intresset för det ontologiska kan sägas vara en reaktion mot tidigare forskning runt olika typer av identitetsskapande där kultur och kulturella skillnader ofta kom att reduceras till politiska anspråk och redskap för gränsdragning mellan oss och de andra, men utan egentligt innehåll. Hur förhåller sig antropologin till människor, exempelvis urspungsfolk i Kanada vars muntliga tradition gör gällande att glaciärer är levande väsen som kan känna, tänka och handla? Snarare än att betona att människor lever med olika och föränderliga berättelser

---

² Urvalet av viktig forskningsområden, och de namngivna forskarna, ska här ses som exempel. Listan kunde förstås se annorlunda ut.

argumenterar förespråkarna för ontologisk skillnad eller radikal olikhet ("radical alterity") att det handlar om att vi lever i och reproducerar skilda kulturella världar, vilket reser ett antal nya teoretiska och metodologiska utmaningar. På samma sätt ser vi idag ett nyuppväckt intresse för moral- och etikfrågor där betoning ofta ligger på den samhälleliga dimensionen av moraliska och etiska övervägande, det vill säga på politiken och de vardagliga förhandlingarna genom vilka dessa konstitueras. Materialitet i sina olika former är, som nämnts ovan, också ett växande forskningsområde inom antropologin. Här vänds blicken ofta mot det mest konkreta som exempelvis statsbyråkratins hantering av dokument, sluminnevärnarens kamp för att anslutas till el-, vatten och avloppsnät, osäkra arbetsförhållanden och hållbar stadsplanering. Inom denna forskning ryms grundläggande frågor om hur makt och resurser fördelas i en värld där planetens ekologiska förutsättningar väsentligt överskrids.

Rekommendationer är svåra att ge, jag nöjer mig med några reflektioner. Något som diskuterats flitigt och där alla tycks överens men där ingenting avgörande händer är detta med behovet av ökad mobilitet och internationell rekrytering. Möjligheten att få befordran från lektor till professor tycks minska incitamentet för senior forskare att söka sig till andra universitet (detta har diskuterats i media, Bo Rothstein mfl). En del av detta, som jag speciellt vill betona, är tendensen att inte lysa ut professorstjänster utan att så att säga ersätta eller rekrytera internt genom befordran. Detta ser jag som en betydande risk för ett litet ämne som antropologi, vilket är i behov av tillförsel av nytt blod. Det finns ett stort intresse internationellt, vilket jag märkt i min roll som prefekt i Stockholm, men här krävs ökad flexibilitet och effektivitet vid tillsättningar som nu ofta tar runt två år, och som sedan riskerar att överklagas. Själva ansökningshandlingarna är också mycket omfattande. Detta avskräcker utländska forskare att söka tjänster i Sverige. Ett annat steg i att uppmuntra mobilitet är att öka antalet extern-finansierade postdoc tjänster; här kan institutionerna tilldelas resurser direkt från VR eller andra finansiärer för att utlysa och tillsätta dessa tjänster. Endast externa sökande tillåts, dvs man måste ha disputerat vid ett annat universitet än där man söker en postdoc tjänst. Slutligen ser jag som representant för ett "litet" ämne i Sverige behovet av extra insatser, inte minst för att bygga upp nationella nätverk av typen RESA som nämnts tidigare.

Bengt G. Karlsson
Stockholms universitet